

Czigány István – Goda Zoltán

MUNKÁSTANÁCS AZ APRÍTÓGÉPGYÁRBAN

1956 - 1957

Idén ünnepelte az Aprítógépgyár megalapításának 50. évfordulóját. A jubileumra készülve sok-sok eseményt elevenítettek fel a gyár volt és jelenlegi dolgozói. Az öt évtizedes, igen gazdag eseménysorból természetesen nem maradhatott ki 1956, a forradalom időszaka sem. Néhányan, mint résztvevők röviden megemlékeztünk a forradalom gyári eseményeiről, a gyári munkástanács tevékenységéről is. Ennek kapcsán merült fel az a gondolat, hogy célszerű lenne részletesen megírni az Aprítógépgyári Munkástanács történetét, annál is inkább, mert egyre szűkül az emlékezők köre.

A felvetődött gondolat nem hagyott nyugodni bennünket. Kedvezően befolyásolta célunk megvalósítását, hogy a munkástanács sok jegyzőkönyve, beszámolója és egyéb irata eredeti formájában megmaradt. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, mert az 1956 és 1990 közötti évek nem kedveztek az ilyen jellegű – immár ritkaságnak számító – dokumentáció megmaradásának. A dokumentumokat jegyzékszerűen az 1. sz. mellékletben soroljuk fel.¹ Bár a dokumentumok meglete igen jelentősen elősegítette az Aprítógépgyári Munkástanács történetének megírását, mégsem nélkülözhető az emlékezet sem. 45 év persze nagyon hosszú idő, és az emlékek elhalványultak, az emlékképek megfakultak, mégis bízunk benne, hogy hitelesen tudtuk felidézni azokat a napokat és eseményeket, annál is inkább, mert mindketten személyesen és aktívan részt vettünk a munkástanács tevékenységében: Czigány István mint a munkástanács elnöke, Goda Zoltán pedig mint a munkástanács tagja majd később az elnökség tagja. Voltak olyan események, amelyekben mindketten részt vettünk, ezeket az emlékeket egyeztetve, közösen írtuk le. Természetesen voltak esetek, amikor nem voltunk jelen mind a ketten, az ilyen egyedi visszaemlékezéseket Cz.I. illetve G.Z. monogrammal jelöltük.

Előzmények

A szocialista rendszer legsötétebb éveiben, a Rákosi-korszakban nagyon sok hibás gazdasági és politikai döntés született, melyek rendkívül hátrányosan érintették az egész társadalmat, de nagyon sok embert külön-külön személyesen is. 1953 nyarán, Nagy Imre miniszterelnöksége idején a túlkapasok, törvénytelenések és bűnök egy része felszínre került, s az emberek beszélni kezdtek róla. A következő éveket a Rákosi klikk hatalmi harcai jellemezték, de 1956-ban gyökeresen más irányt vettek az események. Februárban a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusán elhangzott a „titkos beszámoló” a Sztálin által elkövetett bűnökről, amely a titkolózás ellenére hamarosan ismert lett. A Petőfi Kör már márciusban jelentkezett, májustól pedig igen nagyhatású vitasorozatot tartott a hibákról. Az elégedetlenség egyre nyíltabban kapott hangot. Az Irodalmi Újság élen járt a nyílt bírálatban. Október 6-án a Rajk-temetés megrázó hatással volt a jelenlevő mintegy 200.000 emberre, és ez a hatás az egész országra kiterjedt. Ezután már nem volt megállás. A lengyel események is gyújtóan hatottak a közvéleményre. 1956. október 22-én a fiatalok a Budapesti Műszaki Egyetemen tartott tömeggyűlésen határozták meg elsőként 16 pontban a követeléseket, október 23-ára pedig tüntetést hirdettek követeléseik támogatására és a lengyel eseményekkel való szolidaritás kifejezésére.

Az országos hatások természetesen Jászberényt sem kerülték el. Az akkor még zömmel mezőgazdasági lakosságot keményen sújtották az erőszakos tsz-szervezések, beszolgáltatások,

¹ Az eredeti példányok a Jász Múzeumban találhatóak meg.

kuláklista stb., az elégedetlenség tehát városunkban is érzékelhető volt. 1956-ban egyre nyíltabban beszéltek az emberek, főleg a fiatalok, és ez az üzemekben sem volt másképpen. Az információk, ha olykor áttételesen is, de eljutottak az emberekhez, és egymás között meg is beszéltek azokat.

G.Z.: Jellemző volt az információéhségre, hogy míg május-június hónapokban könnyen tudtam Jászberényben Irodalmi Újságot vásárolni, szeptember-októberben már úgy elkapkodták, hogy nagyon nehezen jutottam hozzá.

A feszültség tehát tapintható volt, csak egy szikra kellett – az október 23-i tüntetés – és a robbanás bekövetkezett. Nem célunk az 1956-os forradalom eseményeinek leírása, csupán a munkástanácsok szerepét ismertetnénk, annál is inkább, mivel a forradalom kapcsán méltatlanul kevés szó esik a munkástanácsokról, pedig igen jelentős szerepük volt az eseményekben. Szinte minden – talán túlzás nélkül lehet állítani, hogy minden – gyárban, vállalatnál, intézményben alakult munkástanács hallatlanul rövid idő, mindössze néhány nap alatt. Mi lehetett az oka, hogy a semmiből, bármiféle előkészítés nélkül futótűzként terjedt el a munkástanácsok megalakulása? A magyarázat valószínűleg abban rejlik, hogy a munkásságnak, különösen a régi, sokat tapasztalt szakmunkásoknak és szakembereknek idegen volt az úgynevezett tervutasításos rendszer, amelyben a felső szervek mindent jobban tudtak, mindenbe beleszóltak, a pártszervekről nem is beszélve. Fokozta az idegenkedést, hogy ez az irányítási forma szolgálaián másolta a Szovjetunió gyakorlatát. Hallomásból ismertes volt viszont, hogy Jugoszláviában a szovjet módszertől eltérően munkásönigazgatás van. Nem voltak erről pontos ismeretek, de látatlanban is jobbnak tűnt a tervutasításos rendszerénél. A változtatás óhaja pedig olyan nagy volt, hogy kézenfekvő volt a jugoszláv minta utánzása.

A forradalom napjaiban sokan és sokféleképpen fogalmazták meg a követeléseket, amelyek között hamar feltűnt a munkásönigazgatás igénye is. A követelések sorában első volt „Az ifjúság 16 pontja”, amelyet az egyetemisták 1956. október 22-én fogadtak el a Budapesti Műszaki Egyetemen. Ebben még nem szerepel a munkásönigazgatás követelése, de követeli a tervutasításos rendszer elvetését.

Az Irodalmi Újság október 23-i különkiadása a magyar írók kiáltványát közli, amelynek a 4. pontja azt követeli: az üzemeket a munkások és szakemberek vezessék.

A Szabad Ifjúság szerkesztőség október 23-án megjelentetett röpiratában a Petőfi Kör jelszavai között már a következő olvasható: munkásigazgatást az üzemekbe.

Az első munkástanács október 24-én alakult meg az újpesti Egyesült Izzóban, Budapest egyik legnagyobb gyárában. A következő napokban hasonló munkástanácsok létesültek a Beloiannisz Híradástechnikai Gyárban, a Gamma Optikai Művekben, a Láng Gépgyárban, a Csepel Vas- és Fémműveknél, a diósgyőri DIMÁVAG-ban, stb. A Kossuth rádió ettől kezdve folyamatosan közölte, hogy mely üzemekben alakultak munkástanácsok. Október 25-én Miskolcon már megyei munkástanács is alakult Borsod Megyei Munkástanács névvel. A munkástanácsok mintájára október utolsó és november első napjaiban sorra alakultak a forradalmi bizottságok is gyakorlatilag minden intézménynél, így az államigazgatási és gazdasági irányítószerveknél (tanácsok, minisztériumok), kulturális és egészségügyi intézményeknél, sőt még a katonai egységeknél is.

Budapesten a munkástanácsok néhány napon belül már kerületi szervezeteket is alakítottak, vidéken pedig különféle néven városi, megyei forradalmi bizottságok szerveződtek. Az MDP² és a SZOT³ elkésve, a folyamatot csak követve reagáltak. A SZOT csak 1956. október 26-án

² Magyar Dolgozók Pártja

³ Szakszervezetek Országos Tanácsa

adta ki felhívását a munkástanácsok megalakítására, az MDP pedig még később adott ki nyilatkozatot.

Mondani sem kell, hogy a munkástanácsok ezektől a felhívásoktól függetlenül alakultak meg, és egyáltalán nem keresték a kapcsolatot a szakszervezetekkel. A helyi (területi, vállalati) pártirányítás ekkor már teljesen szétesett, a szakszervezeti funkcionáriusoknak pedig semmi tekintélye nem volt a dolgozók körében.

A munkástanács megalakulása az Aprítógépgyárban

Az Aprítógépgyárat az I. ötéves terv vidéki ipartelepítési politikájának megfelelően telepítették Jászberénybe. A profilt (aprítógépek, téglagyári és vegyipari gépek stb.) a Ganz Vagon és Gépgyár egyik részlegétől vette át a gyár. Az építkezés és a munkaerő toborzása már 1950-ben megkezdődött.

Cz.I.: Mint olyan sok embernek Jászberényben, nekem sem volt keresett szakmám és stabil munkahelyem, örömmel jelentkeztem tehát az Aprítógépgyár felhívására. Közel százan voltunk átképzősök, akik a Ganz Vagon és Gépgyárba jártunk fel a szakmát elsajátítani. Jó érzéssel tölt el, hogy fiatal korom ellenére én voltam az átképzős csoport bizalmija. A Ganz-beli dolgozók lelkiismeretesen foglalkoztak velünk, és igyekeztek megismertetni bennünket a szakmai fogásokkal. A gyár indulásakor ez az átképzős csoport alkotta a munkáslétszám zömét. Én magam mint köszörűs szakmunkás kezdtem dolgozni a gyárban.

Az Aprítógépgyár felavatására 1951. augusztus 20-án került sor. A következő években a gyár gyorsan fejlődött, a létszám és a termelés dinamikusan növekedett.

G.Z.: Az egyetem elvégzése után egy évig újságíróként dolgoztam Budapesten. Mivel vissza akartam térni a műszaki pályára, örültem a lehetőségnek, hogy Jászberényben, közel szülőhelyemhez, Jászárokszálláshoz helyezkedhetek el. 1954-ben jöttem az Aprítógépgyárba dolgozni. A Szerkesztésen kezdtem, és 1956-ban már a szerkesztési osztály vezetője voltam.

Ebben az időszakban a gyár már túljutott a kezdeti nehézségeken, kialakult egy jó színvonalú munkásgárda, és a gyár helyzete minden szempontból stabilizálódott.

Az országos társadalmi és politikai feszültség viszont érezhető volt az Aprítógépgyárban is.

Cz.I.: A dolgozók, különösen a munkások egyre nyíltabban beszéltek a hibákról, túlkapásokról és törvénytelenégekről. A városi pártfunkcionáriusok is érezték a feszültséget, s gyakran kilátogattak a gyárba. Meglepődve vették észre a nyílt ellentmondást, szembeszegülést. A vállalati „pártemberek” is aktivizálódtak, próbálták magyarázni a helyzetet, de nem várt ellenállásba ütköztek. A viták során néha már majdnem tettlegességre is sor került.

Az Aprítógépgyár helyzete speciális volt a forradalom kitörésekor, mert gyakorlatilag nem volt érdemi gazdasági vezetése. Gróf Károly igazgató még október elején kórházba ment, Kohut László főmérnök pedig augusztusban jött a vállalathoz, és nem rendelkezett helyismerettel. Október 23-án este már sokan értesültünk a budapesti eseményekről, és másnap már erről beszélt az egész gyár. A munka még úgy-ahogy folyt, de a hangszórók közvetítették a Kossuth adó adását. Az emberek csoportokba verődve tárgyalták az eseményeket. A hangulat egyre feszültebb lett. A rádió hírei ellentmondásosak voltak, újabb és újabb határidőt tűzött ki a kormány és a pártvezetés a fegyveres ellenállás megszüntetésére, a fegyverek leadására. Megtévesztésül „beszámoltak” a különféle ellenállási gócok felszámolásáról is, de a sorok között kitűnt, hogy a fegyveres harc egyre nagyobb méreteket

öltött. Újságok már nemigen jártak azokban a napokban, viszont fontos hírforrássá váltak a Budapesten járt gépkocsik vezetői, az anyagbeszerzők és a vasutasok.

A Városi Pártbizottság „elővigyázatosságból” a két gyárba eljuttatott 16 puskát és néhány pisztolyt a „megbízható” pártemberek részére. Az Aprítógépgyárnak 6-8 db puska juthatott, amelyet később a munkástanács nem adott vissza, hanem igénybe vette a gyári őrseg illetve később a nemzetőrség részére.

A hírek hallatára október 25-én csütörtökön úgy felforrósodott a hangulat, hogy a forgácsoló szakmunkások kezdeményezésére a TMK lakatosok Rékasi Ferenc csoportvezető irányításával lelőtték a gyár utcai homlokzatán lévő hatalmas vörös csillagot. Ugyancsak a forgácsolók kezdeményezésére szedték össze az egész gyárban a kommunista propaganda anyagot, amelyet összegyűjtve a kazánházban égettek el.

A gyár dolgozói valószínűleg a rádióból értesültek a munkástanácsok megalakulásáról. Az Aprítógépgyári Munkástanács megválasztására pénteken, október 26-án került sor. A munkástanács tagjait az egyes műhelyek, részlegek választották meg minden befolyás nélkül. Az így megválasztott tagok még aznap összeültek, az elnök Czigány István lett.

Cz.I.: Valószínűleg azért esett rám a választás, mert a volt átképzősök emlékeztek arra, hogy bizalmiként igyekeztem a problémáikat elintézni. Persze nem volt titok a túlkapásokkal kapcsolatos véleményem sem.

Az első ülésen a munkástanács egy több pontból álló követelést fogalmazott meg. Ma már nem állapítható meg, hány pontból állt a követelés, de az biztos, hogy az első pont az volt, hogy a kormány kezdjen tárgyalást a szovjet kormányval a szovjet csapatok kivonásáról. A követeléseket Kohut László főmérnök ismertette röpgyűlésen a gyár dolgozóival, s azt mindenki elfogadta. Határozat született, hogy a követelést el kell juttatni Budapestre Nagy Imréhez, aki akkor már miniszterelnök volt. Erre a feladatra a gyár kollektívájának megbízása alapján Czigány István és Szabó László forgácsoló szakmunkások vállalkoztak.

Cz.I.: Október 27-én, szombaton reggel indultunk a gyári gépkocsival Budapestre. Hatvan felé mentünk, mert a gépkocsivezető hatvani volt. Hatvanon túl a Budapestre vezető utat lezáró és ellenőrző szovjet katonák fogságába estünk. Átkutatták az autót és megmotoztak bennünket. Hiába tiltakoztunk, a felhívást elvették, s minket egy sátorba tereltek. Egy magyarul elég jól beszélő szovjet katona tolmácsolásával két szovjet tiszt kihallgatott bennünket és közölték, hogy őrizetbe vesznek. Nagyon gorombák voltak velünk szemben. Néhány óra múlva, kb. 11 óra körül Budapest felől odaérkezett a Borsod megyei munkásküldöttség, amelynek tagja volt Földvári Rudolf, Borsod megyei első titkár is. Nekik integettünk és tőlük kértünk segítséget. Ők szabadítottak ki bennünket. Kb. ebéd után érkeztünk vissza Jászberénybe.

G.Z.: Bár Czigány István elnök október 27-én délelőtt távol volt, a munkástanács ülésezett. Egyik határozat az volt, hogy küldötteket menesztenek Szolnokra tájékozódni a helyzetről. (Szolnokon október 26-án alakult meg a Forradalmi Munkástanács, valószínűleg erről kaptunk valamilyen értesülést.) Tanácskozás közben néhány diák jött át a Tanítóképzőből és kérték, hogy menjen át egy küldöttség hozzájuk, mert az igazgató nem akarta kiengedni őket, hogy részt vehessenek az eseményekben. Az igazgató később így nyilatkozott az esetről: „1956. október 27-én egy küldöttség érkezett az Aprítógépgyárból. Felszólított minket, hogy válasszunk bizottságot, és menjünk tüntetni. Én a tanulóknak megtiltottam az ilyesmiben való részvételt, de az iskola olyan volt, mint egy megbolygatott méhkas.” Mondani sem kell, hogy a tiltás nem használt, hiába záratták be az iskola minden kijáratát, a képzős diákok kiugráltak a földszinti ablakokon át, és hamarosan a Rákóczi úton vonultak.

Ugyancsak tanácskozás közben jött egy tehergépkocsi a Tefutól drótkötélért a szovjet emlékmű ledöntéséhez. Ez a hír gyakorlatilag berekesztette a munkástanács ülését, mert nagyon sokan felmentünk a főtérre, de mire felértünk, az emlékmű már le volt döntve.

Ugyanezen a napon jelent meg a gyárban Bajzák Lajos, a tüzérezred volt politikai helyettese, és vissza akarta kérni azokat a fegyvereket, amelyeket még a Városi Pártbizottság adatott ki a gyárba. Kérése ellenére a munkástanács a fegyvereket nem adta vissza. Ebéd után a munkástanács tovább ülésezett. Ezen az ülésen határoztak, hogy Gróf Károly igazgatót beosztásából felfüggesztik, és másik hat személlyel együtt további intézkedésig a gyár területéről kizárják.

Cz.I.: Gróf Károly felfüggesztésének oka az volt, hogy korábban politikai okok miatt bocsátott el a gyárból családos embereket. A felfüggesztés okát és tényét én közöltem vele október 29-én a kórházban.

Valamilyen forrásból értesült a munkástanács, hogy másnap, vasárnap kerül sor a Járási és Városi Munkás-Paraszt és Katonai Forradalmi Tanács megválasztására. A tanácskozásba az Aprítógépgyár részéről Kohut László főmérnök, Czirják Imre mérnök, Rékasi Ferenc TMK csoportvezető, Székely Albert és Gedei János forgácsoló szakmunkások voltak a küldöttek, és a két utóbbi tagja is lett a Forradalmi Tanácsnak.

Október 29-én, hétfőn ismét összeült a munkástanács. A legfontosabb téma a munka illetve sztrájk kérdése volt, mert akkor már többször is felvetődött, hogy sztrájkolni kellene. A vita tulajdonképpen csak elvi jelentőségű volt, mert ekkor már úgyszólván egyáltalán nem folyt munka az üzemekben. A munkástanács végül a munka mellett döntött, mert az a rémhír járta, hogy a sztrájk ideje alatt senki sem kap egy fillért sem. A munkástanács állásfoglalását Kohut László főmérnök ismertette a dolgozókkal. A röpgyűlés helye a Forgácsoló üzem volt, ahol egy 2x4 méteres öntöttvas rajasztal körül alakult ki vitafórum ezekben a napokban, ahol szinte minden nap gyűlés volt. Ugyanezen a röpgyűlésen Czirják Imre ismertette Gróf Károly felfüggesztését az igazgatói beosztásból és a további hat személy nevét, akiket a munkástanács ideiglenesen kitiltott az üzemből. Persze ezek a röpgyűlések nem voltak vitától, bekiabálásoktól sem mentesek.

A munkástanács ezt követően folytatta az ülést, amelyre bejött Deli Ferenc, a Városi Pártbizottság munkatársa. Fel is akart szólalni, de lehurrogtuk, mondván, hogy nem vagyunk kíváncsiak az olyan emberek véleményére, akik néhány hónapja még Rákosit és Gerőt éltették, most pedig abba az irányba állnak be, amerről a szél fúj. Némi vita után ki is utasítottuk a munkástanács üléséről. A munkástanács megbízott bennünket és Márton B. Istvánt, hogy vegyük át a személyzeti osztályon lévő káderanyagot. Mi az idő rövidege miatt csak azok anyagát néztük át, akik a munkástanács tagjai voltak. Közben a gyár párttitkára elhívott bennünket, hogy vegyük át a gyári pártszervezet iratait is. Ezt az anyagot is átvettük, és Czinege István személyzetis nagy bánatára az egészet lefoglaltuk, és bezártuk a személyzeti osztály pánccsokrényébe. Ott is maradt egészen csütörtökig (november 1.), amikor a munkástanács döntött a káderanyagok kiosztásáról.

Október 30-án, kedden ismét a sztrájk kérdése volt a munkástanács napirendjén. Átjött a Fémnyomó és Lemezárugyár munkástanács küldöttsége is Gedei Béla munkástanács elnök és László Károly főmérnök vezetésével, hogy együtt döntsünk a munka vagy sztrájk kérdésében. A két munkástanács a munka mellett döntött. A határozat ismét röpgyűlésen lett ismertetve. Ugyanezen a röpgyűlésen Kohut László és Czirják Imre részben saját kezdeményezésükre elérték, hogy Kohut megbízást kapott az igazgatói, Czirják pedig a főmérnöki beosztás ellátására.

A sztrájk kérdése azonban nem került nyugvópontra. Egy órával a röpgyűlés után Erdélyi Tibor forgácsoló szakmunkás kezdeményezésére leállították a gépeket és kikiáltották a sztrájkot. A munkástanács nem tudott érvényt szerezni határozatának.

G.Z.: Mi munkástanácsstagok is vitatkoztunk egymás között. Szabó Ottóval vitatkoztam, aki a sztrájk mellett volt. A vita során arra jutottunk, hogy döntsön az egész kollektíva. Rövid időn belül megszerveztük a szavazást, és a szavazatok megszámlálásában magam is részt vettem. Kb. 260-an szavaztak a sztrájk mellett és kb. 200-an a munka mellett. Mivel a munkástanács ebben a kérdésben kisebbségben maradt, felvetődött az is, hogy a munkástanács lemond és újjáalakul.

Valamilyen úton értesült a munkástanács, hogy másnap, október 31-én a városi Forradalmi Bizottság is átalakul, mivel az addigi vezetőjét, Somogyi Jenő századost tüzérezredével együtt Budapest védelmére vezényelték. A Forradalmi Bizottságban való hangsúlyosabb gyári részvétel érdekében küldöttnek választották meg Potemkin Károlyt, Goda Zoltánt, Márton B. Istvánt, Czudarik Árpádot, Gedei Jánost és Székely Albertet. Nevezettek mind tagjai is lettek az 1956. október 31-én alakult Jászberényi Járási és Városi Forradalmi Bizottságnak, amely Potemkin Károlyt választotta meg elnöknek.

G.Z.: Mivel október 31-től tagja voltam a Városi Forradalmi Bizottságnak, sőt az Intéző Bizottságnak is, főleg a Tanácsházán tartózkodtam, csak néhányszor mentem ki a gyárba, így az Aprítógépgyári Munkástanácsnak erről az időszakáról csak közvetett értesüléseim voltak, és csak töredékes emlékeim vannak.

Október 31-én a munkástanács értékelve azt is, hogy a munka illetve sztrájk kérdésében nem tudta állásfoglalását érvényesíteni, újjáalakult. Ez alkalommal nem volt választás csak néhány személyi változás. Volt, aki saját akaratából maradt ki, volt, akit a munkahelye hívott vissza és küldött mást helyette. Az eredeti összetétel nem változott lényegesen.

A munkástanácsot egyre inkább foglalkoztatta a gyári őrőség, a nemzetőrség megszervezése, ehhez fegyverek szerzése és a gyár védelme a szovjetekkel szemben. Amint már említettük, először az a mintegy 6-8 fegyver állt rendelkezésre, amit a Városi Pártbizottság a kommunistáknak szánt, s amit a munkástanács nem adott vissza. A Városi Forradalmi Bizottság is fegyvereket akart szerezni a nemzetőrség számára, ezért az Intéző Bizottság október 31-én este kiment a tüzérlaktanyába fegyverekért. Az átvett 150 puskából az Aprítógépgyár 15 db-ot kapott.

Ekkor az Aprítógépgyárban már megalakult egy nemzetőregység, amely a munkástanács irányítása alá tartozott, de a munkástanács elnöke, Czigány István szoros kapcsolatot tartott Altordai Sándor városi nemzetőrparancsnokkal is.

Cz.I.: Nem emlékszem már mindenkire a nemzetőrség tagjai közül, de a következők biztosan nemzetőrök voltak: Katona Győző, Csomor Gábor, Molnár János, Bús István, Szabó László, Demeter Mihály, Szabó Ottó, Besenyi Imre, Nyitó Sándor, Hamar János, Szépvölgyi László. Intézkedés történt arra is, hogy a két gyár szovjetek elleni védelmére 2-2 ágyú álljon rendelkezésre. Ezeket a tüzérlaktanya bocsátotta rendelkezésre. Az ágyúkhöz azonban vontatók nem voltak, ezért a Tefu biztosított tehergépkocsikat. Ők viszont nem tudtak gépkocsivezetőket adni, úgyhogy végül is az Aprítógépgyár két dolgozója, Katona Győző és egy Szabó nevű személy vontatta ki az ágyukat a gyárhoz november 1-jéről november 2-ára virradó éjszaka. Az ágyúkhöz a tüzérlaktanya a lőszeren kívül 6-8 fős kezelőszemélyzetet és egy tisztet is biztosított, akik egészen november 4-e éjszakáig az Aprítógépgyárban tartózkodtak.

A mintegy 40 fős gyári és nemzetőrség részére a kézfegyver állomány nem volt elegendő, ezért a munkástanács önálló lépéseket is tett fegyverek beszerzésére, amivel a munkástanács Demeter Mihályt és Besenyi Imrét bízta meg. A nemzetőrség mellé még egy 6-8 főből álló ápolónői csoportot is létrehozta Parádi Eszter esztergályos vezetésével.

1956. november 1-én négy egyetemista érkezett Budapestről Jászberénybe, hogy elősegítsék a forradalom ügyét: Pintér Lajos orvostanhallgató, Gedai István bölcsészhallgató, Liszka Tamás joghallgató, Kosztya Lujza bölcsészhallgató, akik a városban is sürgették a nemzetőrség felfegyverzését és részt vettek a Forradalmi Ifjúsági Szövetség szervezésében is. November 2-án délután felkeresték az Aprítógépgyárat is, ahol a munkástanács éppen ülésezett. Pintér az ülésen felszólalt és elmondta jöveteleik célját, hogy a nemzetőrség felfegyverzése érdekében járnak itt.

G.Z.: Ezen a munkástanácsülésen én is részt vettem. Az egyetemisták nagyon feltűztek a munkástanácsot. Ők és Erdélyi Tibor szidták a Városi Forradalmi Bizottságot, amelynek képviselője voltam, hogy a Bizottság tehetetlen. Vitathatatlan, hogy a Városi Forradalmi Bizottság mértéktartóbb és megfontoltabb volt, de nagyobb felelősség is hárult rá.

Ezeknek az eseményeknek egy részét rögzíti a munkástanács 1956. november 2-i jegyzőkönyve. Mivel ez az egyetlen dokumentum az Aprítógépgyári Munkástanács 1956. október 23. és november 4. közötti időszakából, a jegyzőkönyvet eredeti formájában mellékeljük (2. sz. melléklet).

Cz.I.: A munkástanács ülése után hosszan beszélgettünk az egyetemistákkal, majd átmentünk a Tanítóképzőbe, ahol elbeszélgettünk a képzősökkel. Elmondták örömeiket a forradalommal kapcsolatban, és felvetettek néhány kérdést is főleg az egyik tanárunkkal, Császtvai Istvánnal kapcsolatban, aki elvakult sztálinista nézeteket képviselt. Az egyetemisták ezzel kapcsolatban is tanácsot adtak a képzősöknek a követendő eljárás tekintetében.

November 2-án és 3-án a helyzet konszolidálódni látszott, s ugyanúgy mint az országban bárhol, mi is arra készültünk, hogy a gyár november 5-én, hétfőn megkezdje a munkát. Ebbe a helyzetbe robbant be a szovjetek november 4-i támadása, amelyről a rádióból értesültünk.

G.Z.: A hír hallatán azonnal a Tanácsházára mentem, ahol a Bizottság már gyülekezett. Elsősorban az Intéző Bizottság tagjai voltak jelen. Egész nap a város védelmi lehetőségeiről volt szó egy esetleges szovjet támadással szemben. Annak ellenére lehetett tartani a szovjetek támadásától, hogy a Városi Forradalmi Bizottság november 1-jén megegyezett a szovjet katonai parancsnokkal, hogy kölcsönösen tartózkodnak minden provokációtól. A védelem lehetőségeinek megtárgyalásába Varga őrnagyot is bevonták. Nagyon hosszú és alapos tanácskozás volt, amely számba vette a fegyveres erőt (még ezen a napon is jártak a Bizottság tagjai Tápiószecsőn fegyverekért és lőszerért, de eredménytelenül). Végül is az az álláspont alakult ki – nem konkrét határozat formájában –, hogy kilátástalan lenne a harc a szovjetekkel szemben. A Forradalmi Ifjúsági Szövetség lefegyverzése jórészt meg is történt. Határozottan állíthatom, hogy semmilyen szervezett ellenállást nem készítettünk elő a szovjet támadással szemben, amelynek esetleges bekövetkeztéről illetve időpontjáról nem volt tudomásunk. Én magam délután is a Tanácsházán voltam. Kb. öten-hatan lehattunk az első emeleti helyiségben, amikor a lövöldözés megkezdődött. Perceken belül a szovjetek fogságában voltunk. Egy szovjet százados megparancsolta Imre Bélának, hogy hívja fel telefonon az Aprítógépgyárat és a Fémnyomót, hogy a fegyvereket rakják le és adják át a szovjeteknek.

Cz.I.: November 4-én, vasárnap kora reggel a gyári őrszobán hallgattuk Nagy Imre rádiófelhívását, ami óriási izgalmat váltott ki mindannyiunkban. Előzőleg már azt reméltük, hogy konszolidálódik a helyzet, és most itt volt ez a tragikus fordulat. Próbáltunk tájékozódni, de nem sok sikerrel jártunk. Azt tudtuk, hogy a városi Forradalmi Bizottság tanácskozik, de nem tudtuk, hogy milyen eredménnyel. Valamikor a nap folyamán felhívtam Altordai Sándor nemzetőr parancsnokot, hogy mi az álláspont. Altordai Sándor azt a választ adta, hogy „semmilyen fegyveres beavatkozást a szovjetekkel szemben nem szabad eszközölni”.

Az Altordaitól kapott tájékoztató után megbeszéltem az üteg parancsnokával, hogy legjobb lesz, ha a kiskatonákat elengedjük haza családjukhoz. Mi magunk a gyár védelmét ellátjuk a mi fegyvereseinkkel. Féltettük őket, arra gondolva, hogy mi lesz, ha a szovjetek elfogják őket. Délután 4 óra körül lehetett, amikor távoli, a tankok jellegzetes csörömpölő és fel-felbőgő motorhangja hallatszott ki a városból, majd a géppuska- és géppisztolysorozatokba tankágyú hangja vegyült. November lévén, ekkor már erősen szürkült, és ebben a szürkületben a lövöldözés közepette egy pillanat alatt fellángolt a Nagytemplom tornya.

Ezután összehívtunk az őrsgben állókon kívül mindenkit, aki a gyárban tartózkodott. Megállapodtunk, hogy aki úgy érzi, hogy el kell vagy el akar menni, menjen addig, amíg lehet. Nem haragszunk rájuk. Akik ott maradtunk, végigjártuk az őrhelyeket és vártuk az oroszokat. Megbeszéltük, hogy mi nem támadunk, mert információink szerint óriási új szovjet katonai erő érkezett a városba, és még Varga őrnagy is értesített bennünket, hogy értelmetlen lenne a fegyveres harc, de ha szó nélkül megtámadnak, bár reménytelen az ellenállás, védekezünk. Ezzel nem mindenki értett egyet. Szabó Ottó szerszámkészítő és Demeter Mihály Kovács a szovjetekkel szemben a harcot szorgalmazták. A többség leszavazta őket. Szabó Ottó felszerelve lőszerrel és kézigránatokkal elindult a városba. Soha nem láttuk többé. Mint később megtudtuk, disszidált.

Valamikor november 4-éről 5-ére virradó éjjel felhívott a gyárban telefonon egy Jászberényben abban az időben sokak által ismert „Robi” nevű szovjet katona, akinek tolmács és közvetítő szerepe lehetett, mert elég jól beszélt magyarul. Elmondta: tudjuk azt, hogy vannak nálunk magyar katonák lövegekkel, és vannak gyári fegyvereseink is, de ők megegyeztek a városi Forradalmi Bizottsággal, hogy semmilyen fegyveres támadást egymás ellen nem követünk el, hiszen ők már régen itt vannak Jászberényben, és nincs senkivel semmi problémájuk. Tehát ne lőjünk.

Iszonyú, embert próbáló éjszaka következett. Nem tudhattuk, hogy a szovjetek mikor jönnek, és támadnak-e? Kb. 20-an maradtunk a gyárban, akik akkor bebizonyítottuk, hogy nagyon fontos nekünk ez a gyár, ahol ha kalácsot nem is de a kenyeret megkerestük. Maradtunk, pedig szülők, feleségek, családtagok jöttek értünk a fegyverropogások közepette, könyörögtek, hogy menjünk, meneküljünk, de maradtunk. A szörnyű éjszaka után, november 5-én hétfő reggel emlékezetem szerint a dolgozók kb. 15-20 %-a jött be a gyárba. Csoportokba verődve kérdezősködtek, tárgyalták a városban történt előző napi eseményeket. Teljes volt a káosz, a bizonytalanság.

Hétfőn délelőtt úgy 9 óra körül fordult be az Aprítógépgyár utcájába az első szovjet tank a Tanítóképző sarkán. Ezt egy páncélautó és fegyverekkel megrakott ponyvás teherautó követte. Megegyezésünk szerint Kuli Sándor szállítómunkás, akivel a gyárban végig együtt voltunk, és aki szovjet fogságban megtanult oroszul, egy fehér lepedődarabbal a kezében elindult a szovjet katonák felé, akik közben tüzelőállást foglaltak. Mi pedig emlékezetem szerint Szabó Józseffel, Gellért Jánossal, Bakos Ferencsel, Horti Kálmánnal együtt a főbejáratnál, a kapuban álltunk. A szovjetek közölték, hogy Czigány Istvánnal, a munkástanács elnökével akarnak tárgyalni, ő jöjjön oda. Odamentem, és közrefogtak. Egy civilruhás emberre, pisztollyal a kezében Tóth Antalra, a Fémnyomóban dolgozó városi pártbizottsági tagra ismertem. Azt kérdezte: letesszük-e és átadjuk-e mindannyian a fegyvereinket és lőszerünket, vagy szétlövük a gyárat?

Azt válaszoltam, hogy ne lőjék már szét a gyárat, mert mi még itt dolgozni szeretnénk, inkább átadjuk fegyverünket. Felszólítottak, hogy menjek előttük a lövegekhez. A gyár előtt lévő löveghez érve a szovjet tiszt kivette az elsütő berendezést, ugyanezt tette a másik lövegnél is. Az elsütő berendezéseket elvitték magukkal. Ezután szovjet katonák jöttek tehergépkocsival. Aznap és még másnap is vitték a fegyvereket, a két löveget a hozzávaló lőszerrel együtt és elég sok kézigránátot is. A pisztolyokat, akiknek volt, nemigen adták le, többnyire megtartották annak ellenére, hogy fegyverrejtegetésért statárium volt meghirdetve. A szerszámos szekrények mélyén hetekig lapult egy-egy pisztoly vagy kézigránát, amely később a Zagyában végezte.

G.Z.: A november 4-i véres események után mi, a Forradalmi Bizottság tagjai a szovjet katonák fegyveres felügyelete alatt a Tanácsházán voltunk egész éjszaka. Időnként felkísértek az utcáról egy-egy járókelőt. Ez folytatódott november 5-én is, úgyhogy estére már kb. 20-22-en lehettük. Végül november 5-én este kb. 7 óra körül engedtek el. Másnap kerékpárral kimentem Jászárokszállásra a szüleimhez. Nagyon megrázó volt a forradalom vérbefojtása, nem lehetett napirendre térni fölötte. Hallgattam a híreket a rádióból illetve a Szabad Európa rádió híreit, amelyben egyre gyakrabban jelentkeztek a külföldre távozottak üzenetei: „Jól vagyunk, aki hallja, adja át.” Csak november 10-én jöttem vissza Jászberénybe, a gyárba hétfőn, november 12-én mentem ki, de ott munkának semmi nyoma nem volt.

Cz.I.: A szovjet intervenció után hetekig nem volt érdemleges munka a gyárban. Szívünkben gyászoltuk a november 4-i főtéri tűzharcban elesett munkatársunkat, Nyitó Sándor maros szakmunkást, nemzetőrt.

A munkástanács többsége tudta, hogy az emberek ilyen letargikus hangulata közepette nehéz bármit is tenni. Voltak munkástanácsstagok, akik visszamentek a munkahelyeikre, és hátat fordítottak az egésznek. De az is egyértelmű volt, hogy az életnek mennie kell tovább. Ilyen körülmények között kezdődött el egy új időszak, ami óriási erőfeszítésekkel, feszültséggel és olykor kompromisszumokkal járt a forradalom vívmányaiért és az akkor még legitim munkásönigazgatás megvalósításáért.

A végleges Munkástanács megválasztása és működése

Az 1956. november 4-i második szovjet támadás megrázta az egész országot. A fegyveres forradalmi erők még tovább védekeztek - Csepelen például november 11-ig - de a túlerővel szemben nem volt esélyük. Az embereken levertség lett úrrá és a teljes kilátástalanság érzése uralkodott. Nem csoda, hogy ebben a kilátástalan helyzetben ezrek és tízezrek választották a határt. Néhányan – Erdélyi Tibor, Szabó Ottó és Urbán Lajos - az Aprítógépgyárból is külföldre távoztak.

A forradalom nem ért véget, hanem új szakaszba lépett. A fegyveres harc helyett a munkástanácsok vették át a vezető szerepet, ők vitték tovább a forradalom szellemét, amíg lehetett. Az üzemekben november 4. után hetekig nem folyt munka. A munkástanácsok egy-két héten belül magukhoz tértek ugyan, de nem volt egységes, központi elképzelés, és így többnyire elszigetelten tevékenykedtek. A termelés feltételei általában nem voltak biztosítva: energiahiány, anyagproblémák, de a hangulat sem volt munkára serkentő. Kádár és maroknyi csapata teljes elszigeteltségben éltek ezekben a hetekben, a munkástanácsok viszont teljes körűen élvezték a dolgozók, a társadalom bizalmát. Ezt a széles körű bizalmat akarták Kádárék meglovagolni, amikor 1956. november 16-án kiadták a munkástanácsok működéséről szóló rendeletet. Ennek 1. §-a kimondja: „A munkástanácsok

útján valósul meg a munkásönkormányzat. A munkástanácsok hatásköre kiterjed az üzemi élet minden területére...⁴

Persze azt is el akarták érni a kormányrendelettel, hogy a munkástanácsok összetétele részükre kedvezően változzon meg, ezért a munkástanácsok újraválasztását rendelték el. A titkolt célt a rendelet nem érte el, sőt a sok helyen még kábult munkástanácsokat a rendelet felrázta, megszervezték a választást, és szinte kivétel nélkül maradtak a bátor kiállású, forradalmi szellemű munkástanácsok.

A helyzet az Aprítógépgyárban is olyan volt mint az egész országban. Munka nem folyt. A feltételek hiánya mellett volt még egy nem elhanyagolható tényező, hogy Jászberény város szovjet katonai parancsnokának(?) 1. számú parancsa értelmében november 5-től kezdve 15 óra 30-tól reggel 6 óráig „kimenési” tilalom volt. Ez a kijárási tilalom november végéig érvényben volt.

Az Aprítógépgyár Munkástanácsa is aktivizálódott a kormányrendelet alapján és november 23-án megtörtént az ún. végleges munkástanács megválasztása. A választás körülményeit, a tisztségviselők megválasztását az 1956. november 23-i jegyzőkönyv rögzíti.⁵ Az összetétel alig változott az előzőhöz képest. A munkástanács az első ülésén hozott egy határozatot, hogy küldöttség útján kell tájékozódni a helyzetről Salgótarjánban illetve a Nagybudapesti Központi Munkástanácsnál.

A Nagybudapesti Központi Munkástanácsához már másnap, november 24-én szombaton három fős küldöttség ment: mi ketten és Udvarias János. A Nagybudapesti Központi Munkástanács (a továbbiakban KMT) álláspontja a munka vagy sztrájk kérdésében ekkor a munka felvétele volt. Előtte való nap, november 23-án volt a néma tüntetés. A KMT tagjai második kérdésként a Kárpátaljára elhurcolt forradalmárok visszahozatalának kikényszerítéséről tárgyaltak (amit egyébként sikerült is elérniük). A küldöttségünk egyébként már hétfőn, november 26-án be is számolt a munkástanács elnökségének. A november 26-i elnökségi ülés jegyzőkönyvében többek között a következők szerepelnek: „A teljesebb együttműködés és a munkásság jogainak hathatósabb érvényesítése érdekében vidéken is meg kell alakítani a városi illetve megyei munkástanácsokat. Majd ezek küldötteiből alakul az országos munkástanács.”

A Munkástanács elnöksége már ekkor elkezdett foglalkozni a vállalat életének fontos kérdéseivel mint a termelési helyzet, energia ellátási problémák, vezetési kérdések, stb. Gróf Károlyt, akit az első Munkástanács felfüggesztett beosztásából, ideiglenesen megbízták az igazgatói teendők ellátásával, mivel az akkori körülmények között más alkalmas személyt nem találtak.

A gyárban ebben az időszakban a legfontosabb irányító szerv a Munkástanács volt. Megalakult ugyan az MSZMP gyári szervezete, de csak néhány taggal, és szinte semmi befolyásuk nem volt. Elkezdődött viszont a bosszúra szomjas pufajkások csoportba verődése persze csak a gyáron kívül. Erre az időszakra jellemző volt, hogy a pufajkások az üzemekben nem mertek fellépni, pedig a Kádár kormány tagjai, különösen Marosán György ugyancsak uszította őket.

⁴ 2/1956 (XI. 16.) Kormányrendelet

⁵ Az 1956. XI. hó 23-án megválasztott végleges Munkástanács névsora.

Az elnökség tagjai:

elnök: Czigány István, elnökhelyettes: Potemkin Károly, titkár: Gedei János, Goda Zoltán, Horti Kálmán, póttagok: Simon Pál, Udvarias János

Tagok: Márton B. István, Farkas András, Demeter Mihály, Jergel Zoltán, Bakki István, Báró Alfréd, Bús István, Csomor Gábor, Urbán Lajos, Bathó Sándor, Inges András, Katona Győző, Bús József, Bartus Sándor, Bojtos Sándor, Szántó László, Tóth Béla, Bakos Ferenc.

November 28-ra meghívást kapott a munkástanács Szolnokra, hogy képviseltesse magát egy értekezleten. Az elnökség bennünket kettőnket delegált. Szolnokon az értekezlet célja a Megyei Munkástanács megalakítása volt. Létre is jött egy intézőbizottság az előkészítés érdekében. Az értekezleten sok hozzászólás volt, eléggé vegyesek. A jelenlévő kormánykiküldött azt hangsúlyozta, hogy a munkástanácsok ne foglalkozzanak politikai kérdésekkel. Vegyes érzelmekkel jöttünk haza. A Megyei Munkástanács végül nem alakult meg.

A Munkástanács 1956. december 4-i ülésén fontos személyi kérdést tárgyalt. Az elnökség javasolta Kohut László főmérnök leváltását és Gallyas Györgynek, a vállalat volt főkonstruktőrének visszahívását főmérnöki beosztásba. Kohut László kb. 4 hónapja volt az Aprítógépgyárban, és szakmailag gyengének bizonyult. Nem szólt mellette az sem, hogy a forradalom időszakában személyes érdekét tolta előtérbe, hogy megkaphassa az igazgatói megbízást. Kohut a munkástanács döntésével szemben a vállalat összes dolgozóját akarta röpgyűlésre összehívni, de ezt a munkástanács leszavazta.

1956. december 5-én és 6-án kétnapos ülést tartott a Munkástanács, amelynek legfőbb témája a termelés megindítása, munkafegyelem, munkamorál és termelékenység megszilárdítása volt. A munkafegyelem kérdése azért is vetődött fel élesebben, mert a normarendszer megszűnt, így csak a művezetőkre volt bízva a műszakban végzett munka ellenőrzése.

Második napirendi pontként a nem működő osztályok dolgozóinak foglalkoztatását, és ezzel kapcsolatban a vállalat szervezeti felépítésének felülvizsgálatát tárgyalta a munkástanács. Élénk vita után olyan határozat született, hogy egy bizottság a vállalatvezetéssel karöltve vizsgálja meg a témát, és 14 napon belül tegyen javaslatot.

Tárgyalt még a munkástanács a bérezési kérdésekről, majd ismét Kohut László főmérnök személyi kérdését tárgyalta meg. Kohut László ragaszkodott a röpgyűlés összehívásához, amely döntene nemcsak a főmérnöki kérdésben, hanem az igazgató személyében is, mert „ő a forradalom idején a munkásság megválasztotta igazgatónak”. A Munkástanács 18 szavazattal 2 ellenében véglegesen úgy döntött, hogy az ügyet nem viszi az összes dolgozó elé. December 6-ra csak egy napirendi pont maradt: az 1957. első félévi terv meghatározása, amelyet a Munkástanács elnapolt, mivel az új főmérnök belépése december 10-én volt esedékes. A vállalatvezetés és az elnökség együtt készítette elő az 1957. I. félévi tervet a munkástanács következő ülésére.

A Munkástanács 1956. december 12-i rendkívüli ülésén igen fontos témát tűzött napirendre: az Aprítógépgyár csatlakozási szándékát a Ganz Trösztökhöz. A tagok meghallgatták az előterjesztést és a szakvéleményt, és mérlegelve a csatlakozás előnyeit egyhangúlag a javaslat mellett foglaltak állást. Nyilvánvalóan az is motiválta a döntést, hogy az Aprítógépgyár 1951-ben a Ganz Vagon és Gépgyár egy termékcsoportját vette át. A Ganz név nemzetközi elismertsége is csábítóan hatott. Persze a munkástanács nemcsak ilyen sorsdöntő kérdésekkel foglalkozott, hanem érdekvédelmi, szociális kérdésekkel is, mint például ezen az ülésen is az üzemélelmzés kérdésével.

1956. december közepén nyilvánvalóvá vált, hogy a gyár működtetése energiahiány miatt nem folytatható. Mindössze 10-15 kW energiát kapott az Aprítógépgyár, és a fűtési szén is fogytán volt. Ezért december 17-én a munkástanács rendkívüli ülésén a munka szüneteltetését határozta el a dolgozókat 1957. január 2-ig szabadságra küldve illetve 80 %-os állásidővel fizetve.

Sajnos közben a politikai, hatalmi helyzet alaposan átalakult. A Kádár kormány november végétől kezdve kettős játékot űzött. Elvileg legálisnak fogadta el a munkástanácsokat. 1956. november 24-én jelent meg az 1956/25. törvényerejű rendelet, amely így kezdődik: „A szocialista demokrácia gyakorlati megvalósulása csak úgy biztosítható, ha az egész nép tulajdonát képező gyárak, bányák, üzemek (a továbbiakban ipari vállalatok) vezetését az ipari vállalat által választott munkástanács végzi.” A rendelet részletesen leírja a munkástanács és a

munkástanács elnökségének jogkörét. A kettős játék abban mutatkozott meg, hogy a helyi pártszervek és a pufajkások viszont biztatást kaptak, hogy lépjenek fel a munkástanácsokkal főleg azok vezetőivel szemben.

Cz.I.: A zaklatásom már 1956. decemberében megkezdődött. A munkahelyemen, a gyárban Czinege István személyzetis hívott fel az irodájába azzal, hogy egy szovjet tiszt akar velem beszélgetni. Az irodában valóban egy szigorú arcú, szúrós tekintetű KGB⁶-s tiszt várt. Tolmácsnak Gömöri Sándornét, Marikát hívták oda. Azzal kezdődött a beszélgetés, hogy én ellenforradalmi tevékenység miatt vagyok ott, és ha őszintén elmondok mindent, akkor az kedvezően befolyásolhatja a sorsomat. Kértem Marikát, hogy mondja meg a szovjet tisztnek: én magyar állampolgár vagyok, és nekünk semmi közünk egymáshoz, ne is kérdezzen, mert nem válaszolok. Marika megijedt és kétségbe esve mondta, hogy ő nem is tud oroszul és már el is megy, mert rosszul van. Mivel a tiszt németül is tudott, Erdős Jenő bácsi lett a tolmács. Jenő bácsi sokat tapasztalt, idős ember volt, egy időben a Hoffer traktorgyárban vezérigazgatói beosztásban dolgozott. Neki is elmondtam azt, amit Marikának, de Jenő bácsi azt mondta, ne okoskodjak, bízzak csak benne. S valóban, Jenő bácsi elkezdett beszélgetni a szovjet tiszttel, engem közben hétköznapi dolgokról kérdezgetett, s észrevettem, hogy még az olajos ruhámra és a rossz bakancsomra is hivatkozott. Jenő bácsi „tolmácsolása” folyamán a szovjet tiszt arca megenyhült és kb. 40-45 perc múlva a kihallgatás véget ért. Aznap délután megkeresett Jenő bácsi az üzemben, és azt mondta, hogy ha ő azokat mondta volna a tisztnek, amit az elején én mondtam, biztos, hogy a Szovjetunióban kötöttem volna ki. Örökre hálás vagyok Jenő bácsinak a „tolmácsolásért”.

G.Z.: Ezzel a KGB-s szovjet tiszttel én is találkoztam valamikor november folyamán. Szemből sütött a gyűlölet ránk „ellenforradalmárookra”. Bevallom, nem szerettem volna kiszolgáltatott helyzetben találkozni vele.

November hó folyamán még rákényszerült a Kádár kormány a Központi Munkástanáccsal való tárgyalásra, bár ebben is mindvégig taktikázott. A KMT még ki tudta kényszeríteni a Kárpátaljára elhurcoltak hazahozását, de Marosán már kijelentette, hogy „most már nem tárgyalunk, hanem lövünk” és 1956. december 8-án ténylegesen eldőrdült Salgótarjánban a szörnyű sortűz a munkástanács vezetőinek letartóztatása miatti tüntetőkre, és több mint 80 ártatlan ember vesztette életét.

A Kádár-kormány igyekezett hatalmát rendeletekkel is biztosítani. Mire vonatkoztak ezek a rendeletek? Forradalmi bizottságok megszüntetése, rögtönbíráskodás, gyűlések és felvonulások betiltása, közbiztonsági őrizetbe vétel, stb.⁷

Ezeket a rendeleteket nem egészen egy hét alatt hozták. Ehhez a „törvényalkotás”-hoz aligha kell kommentár. A zaklatások és fenyegetések is egyre erőteljesebbek lettek.

Cz.I.: Valamikor december hó folyamán felkeresett három pufajkás azzal, hogy mint munkástanács elnök adjak nekik szentet a gyár készletéből. Nem adtam, mivel a gyárnak is kevés volt. Azzal búcsúztak, hogy még „találkozunk”. Be is váltották fenyegetésüket, ami házkutatással (fegyvert kerestek), elhurcolással és kegyetlen veréssel járt.

⁶ Szovjet államvédelmi és állambiztonsági szervezet

⁷ 17/1956 (XII. 8.) korm. határozat a forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű szervek megszüntetéséről

1956/28 (XII. 11.) törvényerejű rendelet a rögtönbíráskodás elrendeléséről

1956/30 (XII. 12.) törvényerejű rendelet a gyűlések és felvonulások ideiglenes engedélyhez kötéséről

1956/31 (XII. 13.) törvényerejű rendelet a közbiztonsági őrizetről

1956/32 (XII. 13.) törvényerejű rendelet a rögtönbíráskodásról szóló 1956/28 törvényerejű rendelet kiegészítéséről

Decemberben már megkezdődtek az őrizetbe vételek és letartóztatások is. A betiltott Nagybudapesti Központi Munkástanács vezetőit, Rácz Sándort és Bali Józsefet december 11-én álnok módon a parlamentbe hívták tanácskozásra, és ott tartóztatták le őket.

Vidéken – itt Jászberényben is – az volt a pufajkások szokása, mintegy „szórakozása”, hogy a lefogottakat késő este vagy éjszaka felvitték a fogdából, és ütötték-verték őket.

A helyzet az Aprítógépgyárban is romlott. A legbuzgóbb pártemberek és néhány szélsőséges személy nem a munkával foglalkozott, hanem a párt és a fegyveres karhatalom megszervezésével. A politikai fordulatot követően 1956 végén 1957 elején a munkástanács elnöksége és egyes tagjai zaklatásoknak voltak kitéve.

A munkástanácsok még ilyen körülmények között is felelősségteljesen dolgoztak tovább.

Az Aprítógépgyári Munkástanács 1957. január 9-i beszámolójában részletesen értékeli az addig végzett munkát. A beszámoló tanúsága szerint a munkástanács másfél hónap alatt sokrétű és felelősségteljes munkát végzett:

- tájékozódott a politikai helyzetről (Salgótarján, Nagybudapesti Központi Munkástanács és Szolnok).
- döntött a vállalatvezetés személyi kérdéseiben (Gróf Károly újbóli megbízása és Gallyas György főmérnöki kinevezése).
- döntött a Ganz Trössthöz való csatlakozásról.
- közvetlenül foglalkozott sok termelésigazgatási, munkaügyi és bérezési kérdéssel.
- foglalkozott a dolgozók szociális és érdekvédelmi kérdéseivel is.

Az 1957-es év egy népszerűtlen feladat végrehajtásával kezdődött a munkástanácsok számára. Kormányrendelet jelent meg a vállalatoknál végrehajtandó racionalizálásról.⁸ A rendeletben és a végrehajtási utasításokban megszabták, hogy a vállalatoknál hány dolgozót kell elbocsátani. Mivel népszerűtlen feladatról volt szó, igyekeztek a végrehajtást a munkástanácsokra hárítani. Volt olyan munkástanács, pl. a Csepeli Központi Munkástanács, amely látva az ellehetetlenülést, feloszlatta önmagát, de a többség még igyekezett befolyását érvényesíteni. Az Aprítógépgyárban előbb a műszaki és adminisztratív dolgozók elbocsátásáról határoztak. Az 1957. január 9-i jegyzőkönyv rögzíti az elbocsátásra kerülők létszámát. A rendelet értelmében a jegyzőkönyvet a munkástanács elnökének, a vállalat igazgatójának, a KGM⁹ megbízottjának, az ÜB¹⁰ elnökének és egy vállalati dolgozónak kellett aláírni. A jegyzőkönyv utolsó mondata már jelzi a változás szellemét, mivel kiemeli, hogy az elbocsátásra kerülő dolgozók közül 5 fő a Magyar Dolgozók Pártjának tagja volt.

A munkástanácsok ebben az időben már teljesen elszigetelődtek egymástól. A kerületi munkástanácsokat rendeletileg még december elején feloszlatták. A munkástanács elnökök és tagok zaklatása tovább folytatódott.

Cz.I.: Januárban került sor a második kihallgatásomra. Ekkor már a rendőrségre hívtak szintén a személyzetin keresztül. A kihallgató ugyanaz a KGB-s tiszt volt és Fülöp Aliz tolmácsolt, aki a Szovjetunióban tanult. Ez alkalommal már én is csendesebb voltam, a tolmács is rendes volt, nyugtatott, hogy ne féljek, ő mindent elkövet, hogy ne legyen baj. Végül már „ismerősként” váltunk el.

A dokumentumok sorában 1957. január 9. után hosszabb szünet következik. A munkástanács január 23-án rendkívüli ülésen döntött 130 fizikai dolgozó elbocsátásáról.

A racionalizálásra került fizikai dolgozók jegyzékét is ugyanakkor az 5 főnek (Munkástanács elnöke, vállalati igazgató, ÜB elnök, KGM megbízott és egy dolgozó) kellett aláírni mint a

⁸ 15/1956 (XII. 29.) korm. rendelet a népgazdaság átszervezésével kapcsolatos munkaügyi kérdésekről

⁹ Kohó- és Gépipari Minisztérium

¹⁰ Üzemi Bizottság

műszaki és adminisztratív dolgozók esetében, de erről a jegyzékről Gróf Károly igazgató aláírása nyilván a népszerűtlenség nem vállalása miatt „lemaradt”.

A munkástanács következő ülése 1957. január 29-én volt. Az elnökség erre az alkalomra is elkészítette beszámolóját a végzett feladatokról. A legnagyobb hangsúlyt természetesen a racionalizálás végrehajtása kapta, amelyet a munkástanács a lehető legnagyobb körültekintéssel készített elő. A másik súlyponti kérdés a bérezési rendszer kialakítása volt, amelyben a munkástanács szintén hatékonyan vett részt. A beszámoló ismerteti a termelés normalizálásának érdekében tett intézkedéseket is.

A beszámolót s benne a bérezés kérdését a Munkástanács 1957. január 29-i rendes havi ülése tárgyalta meg. A január 29-i munkástanács ülés elég viharos volt. A napirenden szereplő téma a bérezés kérdése volt, érthető tehát, hogy igen sok hozzászólás volt. Az Aprítógépgyárban a termelő területeken a forradalmat megelőzően norma alapján dolgoztak. Most lehetővé vált a bérrendszer megváltoztatása. A munkástanács végül prémiumos órabér mellett döntött. Nagy vita alakult ki, hogy a lemezlakatos műhely, forgácsoló és szerelde milyen átlagórabér szintre álljon be és mennyi legyen a prémium. A munkástanács hosszú vita után jutott döntésre. Ezt követően Márton B. István munkástanács tag további három napirendi pont megtárgyalását kérte:

1. a munkástanács tagjainak észrevétele az elnökség számára,
2. az elnökség kibővítése,
3. szervezési kérdések az üzemben.

A munkástanács e kérdések tárgyalásához hozzájárult. A munkástanács tagok komoly kritikát gyakoroltak az elnökséggel szemben elsősorban a racionalizálás végrehajtásával és különböző személyi kérdések ellentmondásos intézésével kapcsolatban. Az elnökség a kritikát elfogadta, viszont az elnökség kibővítésével kapcsolatban a munkástanács a bővítés ellen foglalt állást. Valószínűleg a kritika következménye volt, hogy a munkástanács 1957. január 29-i jegyzőkönyve két változatban, gyorsírással feljegyzés formájában is elkészült.

A bérezés kérdését a munkástanács február 2-i rendkívüli ülésén továbbtárgyalta, de még továbbra is maradtak vitatott kérdések. Végül a munkástanács azt a határozatot hozta, hogy a munkástanács elfogadja a vállalatvezetőség javaslatát, hogy a prémiumokra és időközbeni bérváltoztatásokra tartalékolat bér ne a már megállapított százalékos mértékben, hanem műhelyenként fix összegben legyen megállapítva. A személyekre szóló besorolást a műhelyek vezetőinek kellett felülvizsgálni a munkástanács tagjainak jóváhagyása mellett.

Február hó folyamán az általános helyzet a munkástanácsok vonatkozásában egyre romlott. Sor került néhány munkástanács vezető letartóztatására is, de ebben az időben még olyan erős volt a munkásság összefogása, hogy szinte minden esetben ki tudták hozni a vezetőjüket. Januárban de főleg februárban elkezdtek járni a Kádár kormány tagjai (Marosán György, Biszku Béla, Kisházi Ödön, stb.) az üzemeket és városokat. Több helyen úgy kellett kimenekíteni őket az üzemekből.

Jászberényben 1957. február 24-én tartottak pártnapot a moziban. Németh Károly tartott beszámolót. A Tiszavidék 1957. február 26-i száma így tudósított a gyűlésről:

„A párttagok és pártönkízüliek egyaránt nagy figyelemmel hallgatták a beszámolót és a hozzászólásokat is. A hozzászólásokat is sokszor szakította félbe a taps, „Úgy van!”, „Helyes!”, „Börtönbe velük!” és más közbeszólások.”

Ez a hangulat egyébként további „muníciót” adott a retorziókhöz.

G.Z.: A gyűlést megelőzően többünknel házkutatást tartottak. Természetesen elsősorban fegyvert kerestek. Tudok olyan aprítógépgyári munkatársról, akinek a díszkardját és sisakját foglalták le. Nálam a megőrzött dokumentumok szerint 1957. február 6-án volt a házkutatás. „Őrizetbe vettek 12 db nyugatnémet sajtóterméket”, amelyek egyébként NDK-s viccújságok (Eulenspiegel) voltak.

Cz.I.: Kb. 1957 február elején történ a harmadik kihallgatásom szintén a rendőrségen. Ekkor a Fémnyomóban dolgozó Csillik Sándor tolmácsolt, aki az egyetemet a Szovjetunióban végezte. Ez alkalommal is az eddigi KGB-s tiszt hallgatott ki a gyárról, a munkáról. Arról beszélt, hogy segítsük a konszolidációt és, hogy reméli, beláttam már, hogy engem félrevezettek az osztályidegen elemek.

Sajnos február végén kellemetlenebb „élményben” is volt részem. Egyik éjjel elhurcoltak. Egy katonatiszti különítmény „népnevelt” mint ellenforradalmárt, kegyetlenül megvertek. Kb. hajnali 3-kor löktek ki az épületből. Csúszva-mászva mentem haza, ahonnan a hozzátartozóim reggel orvoshoz vittek.

A Kádár-kormány továbbfolytatta a munkástanácsokkal kapcsolatos képmutató politikáját. 1957 januárjában kormánynyilatkozatban hangsúlyozták, hogy szükség van az üzemi munkástanácsokra, de „átmenetileg” erős központi irányítást kell létrehozni. Törvényileg a munkástanácsok működése egészen 1957 őszeig legális volt¹¹, a gyakorlatban azonban a Czigány Istvánéhoz hasonló atrocitásokat követtek el a munkástanács vezetőivel és tagjaival szemben.

Ilyen körülmények között a munkástanács már nem tudott érdemi munkát, sőt egyáltalán bármiféle tevékenységet végezni. Az 1957. február 28-i ülésre ugyan még elkészült az elnökség beszámolója, de a sorok között már olvasni lehet a megveretések hatását: „Tehát munka, munka, higgadság és józan megfontoltság, az üzemben, az utcán, nyilvános helyen és életünk minden vonatkozásában, mert a nehezen ugyan túl vagyunk, de még a következő útszakasz sincs rózsákkal tűzdelve.” Persze utólag el lehet ítélni ezt a szöveget, de akkor a pofonok között és a letartóztatás árnyékában élt az ember.

1957. február 28-án volt az Aprítógépgyárban az utolsó munkástanácsülés. Az erről szóló jegyzőkönyv már nem az öntudatos munkástanács megnyilatkozása, hanem egy átlagos termelési tanácskozás problémáit (munkaruha, készülékhiány, szerszámélezés, füstelszívó, stb.) tartalmazza.

1957 február végén véget ért az Aprítógépgyári Munkástanács működése. Lezárult a nagy reményekkel és lelkesedéssel végzett munkásönigazgatás. Mi akkor azt akartuk, amit a tisztességesen dolgozó magyar társadalom, az egész magyar nép: békét, félelem nélküli életet, függetlenséget, jólétet és törvényes rendet Magyarországon. Sajnos ehelyett a megtorlás sötét időszaka következett és tartott hosszú időn keresztül.

G.Z. Nekem „szerencsém” volt, mert 1957. március 11-én betegállományba kerültem a tüdőmmel, és így kikerültem a figyelem első köréből. Olykor kaptam figyelmeztetést volt társaktól, hogy jobb, ha nem alszom otthon, mert engem is bevisznek és megvernek, de erre végül nem került sor. Közben több ízben kórházban is voltam, tehát valóban nem voltam szem előtt. Teljesen azért nem feledkeztek meg rólam, mert amikor a műtétből felépülve 1958. májusában vissza akartam menni az Aprítógépgyárba, felmondtak, amiben aktív szerepe volt Czinege István személyzetisnek is nyilván a káderanyag kiosztása miatt, és hónapokig nem tudtam elhelyezkedni. Végül a Szabolcs megyei Tiszavasváriban kaptam művezetői munkát. A „fekete pont” még évtizedekig szerepelt a káderanyagomban.

Cz.I.: Valamikor márciusban hivatalos idézést kaptam a helyi rendőrkapitányságtól. Molnár Antal nevű politikai nyomozó foglalkozott az ügyemmel és a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés vádjával letartóztatott. A rendőrségi fogda, ahová lekísértek, zsúfolt volt. A társak a Jászság településeiről és helyből kerültek fogságba.

¹¹ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 63. törvényerejű rendelete (1957. nov. 17.) helyezte hatályon kívül a munkástanácsokról szóló 1956/25 sz. törvényerejű rendeletet.

Guggolva, ülve aludtunk, mert priccs sem volt, csak egy kübli. A helyiek közül egy Bujdosó nevűre, Kucsá Bélára és a Fémnyomóból Orendás Bélára emlékszem. A kihallgatásom naponta kétszer, éjjel és nappal történt. A nyomozó már kívülről ismerte a munkástanács elnöki tevékenységemet és a családi körülményeimet. A baráti, munkatársi körről és a gyárban dolgozó ún. osztályidegenekről faggatott, de nem boldogult velem. Egyszer meg is akart ütni, de nem sikerült. Ekkor már meg voltam edződve, csak titokban attól féltem, hogy elvisznek Szolnokra, ahonnan nagyon rossz hírek jöttek. Édesanyám és testvéreim sokat fáradoztak értem. Két hét után engedtek ki azzal, hogy a továbbiakban is szemmel fognak tartani.

Persze segítőkész emberekkel is találkoztam. Még szintén márciusban történt, hogy Gallyas György a gyár akkori főmérnöke beszélgetésre invitált. Elmondta, hogy az ikladi Ipari Műszergyár főmérnöke jó ismerőse, és mint kölcsön dolgozót át tudna oda helyezni engem annál is inkább, mert sok a köszörűs munka. Nekem pedig jó lenne, mert nem lennék szem előtt. Így is történt. Tavasztól kb. nyárig egy-egy hétre átjártam, és ezek az egy-egy hetes eltűnések jótékonyan hatottak rám minden szempontból.

Az Aprítógépgyári Munkástanács történetének végére értünk. Újraolvasva a dokumentumokat és visszagondolva az akkori eseményekre úgy gondoljuk, hogy sem a munkástanács sem a magunk nevében nincs okunk szégyenkezni. Csináltuk legjobb tudásunk szerint, amit az a rendkívüli időszak feladatul tűzött elénk. Bár a későbbiek során bőven volt részünk retorzióban, sohasem bántuk meg, hogy az 1956-os forradalom aktív részesei voltunk.

Irodalom

Bill Lomax: Magyarország 1956. Aura Kiadó 1989

„Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni” Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből. Századvég kiadó 1956-os Intézet 1993

Egy népfelkelés dokumentumaiból 1956. Tudósítások kiadó 1989

1956 a sajtó tükrében. Kossuth Könyvkiadó 1989

Járomi József: Vihar a városban. Jászberény 1995

1. sz. melléklet

Az Aprítógépgyár Munkástanácsának eredeti dokumentumai:

1. 1956. november 2-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről
2. a) 1956. november 23-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről
b) A végleges Munkástanács névsora
c) Segédletek a választással kapcsolatban (3 lap)
3. 1956. november 26-i jegyzőkönyv a Munkástanács elnökségének rendes üléséről
4. 1956. november 27-i jegyzőkönyv a Munkástanács elnökségének üléséről
5. 1956. november 29-i jegyzőkönyv a Munkástanács elnökségének üléséről
6. 1956. december 4-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről
7. 1956. december 5-6-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről (6 lap)
8. 1956. december 12-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről (2 lap)
9. Gróf Károly igazgató 1956. december 12-i beadványai a Munkástanácshoz (2 lap)
10. 1956. december 17-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről
11. Beszámoló a Munkástanács 1957. január 9-ig végzett munkájáról (4 lap)
12. 1957. január 9-i jegyzőkönyv műszaki és adminisztratív dolgozók elbocsátásáról
13. 1957. január 23-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről
14. 1957. január 23-i jegyzék a racionalizált dolgozókról (2 lap)
15. 1957. január 28-i értesítés a Munkástanács 1957. január 29-én tartandó üléséről
16. Beszámoló a Munkástanács 1957. január 29-i ülésén (3 lap)
17. 1957. január 29-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről (6 lap)
18. 1957. január 29-i részletesebb jegyzőkönyv (gyorsírással feljegyzés) a Munkástanács üléséről (9 lap)
19. 1957. február 2-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről (4 lap)
20. Beszámoló a Munkástanács 1957. február 28-i ülésén (2 lap)
21. 1957. február 28-i jegyzőkönyv a Munkástanács havi rendes üléséről (2 lap)

